

Денис Соловяненко,

наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук

Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus

Досліджено засади побудови індексів наукометричних баз даних Web of Science та SciVerse Scopus. Розглянуто загальні критерії відбору періодичних видань, які застосовуються Thomson Reuters та Elsevier. Виявлено спільні та відмінні аспекти політики індексації видань у наукометричних базах даних. Окремо висвітлені питання відбору регіональних наукових часописів до індексів Web of Science та SciVerse Scopus.

К л ю ч о в і с л о в а: Web of Science, Scopus, наукова періодика, міжнародні видавничі стандарти, наукометричні бази даних.

This article highlights common principles of indexing policies of citation tracking databases Web of Science and SciVerse Scopus. It is presented sets of general criteria of journal selection processes, which are used by Thomson Reuters and Elsevier, similar and different aspects in both these policies. Special attention is given to policies of Web of Science and SciVerse Scopus for selection of regional scientific journals and bulletins.

К е у в о р д s: Web of Science, Scopus, scientific periodicals, world publishing standards, citation tracking databases.

У продовж останніх років послідовно набуває сили євроінтеграційний вектор державної політики України в сфері науки. Зокрема, ми поглиблюємо свою участь у Болонському процесі, прагнемо перейти до європейських стандартів оцінки наукового потенціалу держави та окремих суб'єктів наукової діяльності. У зв'язку з цим

робляться кроки до впровадження кількісних та напівкількісних методів аналізу наукової активності у практику управління державним науковим комплексом. За таких умов актуальною стає потреба вибору адекватних джерел наукометричних даних для проведення оціночних досліджень на корпоративному та загальнодержавному рівнях. У світі

відомі дві універсальні наукометричні платформи – Web of Science (Web of Knowledge) компанії Thomson Reuters та SciVerse Scopus видавництва Elsevier¹. Обидва продукти належать поважним науково-видавничим корпораціям, вони індексують десятки тисяч періодичних видань, використовуються по всьому світу в проектах оцінки публікаційної активності та наукової метрики вчених, під час проведення аналітико-прогностичних досліджень по регіонах та галузях науки. Проте між Web of Science і Scopus існує багато відмінностей. У нашому аспекті розгляду продукти різні, перш за все, за політикою наповнення власних індексів.

Web of Science (WoS) є базисом глобального електронного науково-інформаційного середовища Web of Knowledge. Це, по суті, конгломерат баз даних, зібраних на єдиній технологічній платформі. Історія розвитку цього продукту бере свій початок у 1960 р., коли Інститут наукової інформації США (ISI) створив показник Science Citation Index. Станом на 2011 р. до складу WoS входять такі бази даних:

- Science Citation Index Expanded (8300 назв журналів);
- Social Sciences Citation Index (4500 назв журналів);
- Arts & Humanities Citation Index (2300 назв журналів);
- Conference Proceedings Citation Index (148 тис. випусків матеріалів конференцій та книжкових серій);
- Index Chemicus (2,6 млн хімічних сполук);
- Current Chemical Reactions (1 млн хімічних реакцій).

Загалом WoS пропонує доступ до 12 тис. назв найбільш авторитетних академічних журналів, а також збірників наукових праць та комплектів первинних наукових даних. Наукометричний апарат платформи забезпечує відстеження показників цитованості публікацій з ретроспективою до 1900 р. у фізико-технічних та медико-біологічних науках, до 1956-го – у соціальних науках і до 1975 р. – у мистецтвознавстві та гуманітаристиці. Одним з ключових концептів наукометричного апарату цієї платформи є імпаکت-фактор (індекс впливовості) наукового видання. Імпаکت-фактори розраховуються для видань щорічно на основі аналізу показників їхньої цитованості у WoS і публікуються у вигляді звітів Journal Citation Reports (JCR). Річні звіти JCR дос-

тупні у паперовому вигляді, а також як передплатні онлайн бази даних Thomson Reuters. Вони публікуються у двох серіях «Science» та «Social Science» (для видань з індексу Arts & Humanities Citation Index імпаکت-фактори не розраховуються).

Scopus є складовою частиною інтегрованого науково-інформаційного середовища SciVerse (тому повна офіційна назва продукту SciVerse Scopus) – це реферативна база даних та наукометрична платформа, що була створена у 2004 р. видавничою корпорацією Elsevier як продукт, конкурентний WoS. Оскільки Scopus з'явився як результат механічного злиття та часткового доповнення існуючих реферативних баз даних Elsevier, його початковий індекс був сформований з тих видань, які станом на 2004 р. індексувалися провідними галузевими реферативними базами даних (Inspec, Compendex, Medline, GeoBase тощо). Станом на жовтень 2011 р. Scopus містить понад 45,5 млн реферативних записів. У тому числі у базі даних проіндексовано 18 тис. назв наукових журналів 5 тис. видавництв, 350 книжкових серій та 4,6 млн праць конференцій. Видання індексуються у Scopus з різним хронологічним охопленням, найповажніші наукові часописи представлені архівами, починаючи з першого випуску першого тому. Рубрикатор Scopus (ASJK) має 27 базових тематичних розділів, поділених на 335 підрозділів, політематичні статті індексуються одразу в кількох розділах. Галузеве покриття розподіляється таким чином [10]:

- Фізичні науки (Виробництво; Енергетика; Комп'ютерні науки; Математика; Матеріалознавство; Науки про Землю та планети; Фізика і астрономія; Хімічні технології; Хімія) – 31 %;
- Медичні науки (Медицина та стоматологія; Ветеринарна справа та ветеринарна медицина; Сестринська справа та медичні професії; Фармакологія, токсикологія та фармацевтичні науки) – 29 %;
- Соціогуманітарні науки (Бізнес, менеджмент та бухгалтерський облік; Економіка, економетрика та фінанси; Мистецтвознавчі та гуманітарні науки; Психологія; Соціальні науки; Теорії прийняття рішень) – 22 %;
- Науки про життя (Біохімія, генетика та молекулярна біологія; Імунологія та мікробіологія; Науки про навколишнє середовище; Нейронауки; Сільськогосподарські та біологічні науки) – 18 %.

За географічним охопленням Scopus також є універсальною базою даних, серед проіндексованих назв 47 % видаються у Західній Європі, 33 % – у Північній Америці, 9 % – видання Азійсько-Тихоокеанського регіону, 5 % назв східноєвро-

¹ Тут потрібно зауважити, що існує і третя універсальна наукометрична платформа – Google Scholar, але специфіка даного продукту не передбачає попереднього відбору назв видань для індексації, тому в нашому дослідженні ми її не розглядаємо.

пейських видавців (у т. ч. близько 300 російських, 39 білоруських та 37 українських назв журналів) та по 2 % видань з Австралії і Океанії, Африки і Південної Америки.

Наукометричний апарат Scopus забезпечує отримання показників цитованості наукових робіт у виданнях, опублікованих після 1996 р. Тобто у Scopus підраховується кількість посилань на всі проіндексовані ресурси, але лише у ресурсах, опублікованих після 1996 р. На відміну від WoS, у Scopus не використовується поняття імпаکت-факторів, замість нього журнали Scopus отримують публічно доступний індекс SJR². Для оптимізації проведення аналітичних досліджень платформа має засіб контролю ефективності досліджень Research Performance Measurement (RPM). Інструментарій RPM ґрунтується на унікальній ідентифікації авторів, установ та видань; він дає змогу отримувати різноманітні мультимедійні аналітичні звіти по окремих учених, наукових установах, напрямках досліджень та назвах видань.

Оскільки WoS та Scopus мають різне тематико-типологічне покриття, різну глибину індексації архівів видань, наукометричні показники, отримані з цих баз, найчастіше різняться (в окремих випадках у рази). Проте, ми не будемо детально зупинятися на порівняльному аналізі повноти даних з WoS та Scopus. Дане коло питань – одна з найгячіших тем сучасної наукометрії. У різних науково-інформаційних сегментах одна з двох баз демонструє більш повні показники, але однозначного «лідера» немає. В найбільш загальному вигляді (якщо не заглиблюватись у галузі знання та національні наукові школи) прийнято вважати, що 2/3 усіх наукових публікацій індексуються на обох наукометричних платформах, 1/3 – лише на одній з них (в основному, за рахунок базового акценту WoS на північноамериканській науці, а Scopus – на науці Західної Європи)³. Але найважливішим є те, що обидві платформи індексують всі найпрестижніші наукові часописи світу і мають велику кількість впроваджень у державних та корпоративних проектах аналізу та ревізії наукової активності.

WoS вважається «класичним» інструментом наукометрії. До 2004 р. не було інших універсальних та адекватних за повнотою інструментів відстеження наукової цитованості. Тому Science Citation Index десятиліттями використовувався як безальтернативний засіб кількісного оцінювання продуктивності діяльності суб'єктів наукового процесу.

Але у 2004 р. з'явилися одразу дві альтернативи WoS: платформи Scopus і Google Scholar. Запускаючи Scopus, корпорація Elsevier прагнула створити найбільшу в світі реферативну та наукометричну базу даних. Ключові акценти конкурентної стратегії Elsevier передбачали вигідне позиціонування нового наукометричного продукту за рахунок двох слабких (на той час) аспектів WoS: обмеженої репрезентації національних наукових шкіл (номенклатура видань WoS традиційно складається переважно з журналів Північної Америки та англомовних видань Західної Європи) та недостатньої широти покриття індексів у соціальних і гуманітарних науках (інший аспект дискредитації національних наукових шкіл, оскільки соціальні, гуманітарні дослідження часто мають високу значущість регіонального рівня). Інший конкурент WoS – платформа Google Scholar була створена за новими на той час концептуальними принципами підрахунку наукової метрики. Цей продукт індексує не видання, а веб-сегменти: розділи сайтів наукових та освітніх установ, особисті сайти дослідників, онлайн-видавничі платформи, інші спеціалізовані веб-ресурси. Ця платформа не має чіткого індексу (ресстру назв видань, хронологічних меж, обмежень за типом і видом, мовою публікацій тощо); вона має дуже широке покриття онлайн-науково-інформаційних ресурсів, але не індексує ті видання, які не мають веб-аналогів. Загалом, у порівняльних наукометричних дослідженнях прийнято порівнювати дані з WoS і Scopus або з усіх трьох платформ, тобто порівнювати дві різні парадигми індексації: WoS та Scopus проти Google Scholar. При цьому WoS і Scopus традиційно демонструють різні абсолютні показники цитованості, але виявляють однакові тенденції (тобто однаково визначають високоцитовані та низькоцитовані статті, але по-різному оцінюють статті середнього рівня цитованості). Показники з Google Scholar часто є відмінними навіть на рівні загальних тенденцій [14].

В Україні системне впровадження індексу цитування як нормативного показника оцінювання ефективності діяльності суб'єктів наукової діяльності розпочалося у 2009 р. До цього часу вітчизняні вчені вже мали значний досвід роботи з обома наукометричними продуктами. Зокрема, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як головний науково-інформаційний центр держави упродовж багатьох років передплачувала Science Citation Index та інші інформаційні ресурси платформи WoS. У 2005 р., на хвилі загальносвітового інтересу до но-

² <http://www.scimagojr.com/>.

³ Див. Додаток.

вої, більш широкої за покриттям та (на той час) більш технологічної наукометричної платформи, Бібліотека переорієнтувалася на передплату Scopus.

Органи державної влади України вибір зробили на користь платформи Scopus. Проте, там де можливо, запровадили ліберальну модель, яка дає змогу суб'єктам наукової діяльності використовувати у власній звітності дані як зі Scopus, так і з WoS. Стратегічний вибір на користь Scopus був зумовлений багатьма чинниками, серед яких варто відзначити такі. Індокси Scopus забезпечують більш широке, порівняно з WoS, покриття не лише номенклатури українських наукових журналів, але й періодики всіх держав-сусідів України. Це особливо важливо, враховуючи наявність тісних наукових зв'язків вітчизняних учених із колегами з близького зарубіжжя, особливо Російської Федерації. Крім того, політика Elsevier, спрямована на інтенсивне поповнення індоксів власної наукометричної платформи неангломовними часописами, створює сприятливі передумови для розширення існуючого у Scopus покриття вітчизняної науково-інформаційної продукції. До числа першорядних варто віднести також фактор ціни. Чіткі цифри для порівняння цінової політики Thomson Reuters і Elsevier навести складно, оскільки обидві корпорації працюють зі своїми клієнтами індивідуально і зміст угоди завжди залишається конфіденційним. Але у бібліотечному середовищі знають, що продукт WoS дорожчий ніж Scopus (американські бібліотекознавці оцінюють цю різницю у 5–15 %) [6]. В обох випадках йдеться про суми дуже широкого діапазону: від «п'яти низьких цифр» (тобто кількадесят тисяч) до сотень тисяч доларів/євро залежно від потужності наукової установи або об'єднання. Останніми роками університети Європи, США і Канади почали заявляти про свою відмову від WoS на користь Scopus саме через більш прийнятну ціну останнього. Така аргументація переходу до передплати нової наукометричної платформи не стала надто поширеною, однак цей чинник часто відігравав вирішальну роль.

Станом на 2009 р. на платформі WoS було представлено 23 назви українських наукових журналів та 14 англомовних перевидань. Серед цих видань активно індексувалися у WoS 6 українських часописів та 13 перевидань. На платформі Scopus у 2009 р. було представлено 33 назви українських журналів та 16 англомовних перевидань (як правило, без інформації про українських видавців). Серед них активно індексувалися у Scopus 17 вітчизняних часописів та 16 перевидань. Наведені цифри

стосуються лише номенклатури назв наукових журналів, тут не враховано наявність у індексах обох платформ матеріалів наукових конференцій, що проводилися в Україні. З урахуванням останніх подати цифри для порівняння доволі складно. Через специфіку цього типу публікацій, відповідні реєстри на наукометричних платформах не претендують на виключну повноту. Матеріали конференцій можуть виходити окремими серіальними виданнями чи збірниками (часто без ISSN) або публікуватись у спецвипусках (або окремих розділах) наукових журналів. Під час обліку дається взнаки плутанина між типами публікацій: доповіді (conference papers) та тези доповідей (meeting abstracts) [10]. Більше того, майже неможливо відстежити всі вітчизняні конференції, які мали зарубіжних співорганізаторів – видавців матеріалів.

Але у будь-якому разі наведені цифри свідчать про недостатнє покриття вітчизняних джерел індоксами наукометричних платформ і наявність значного потенціалу щодо збільшення частки України у світових науково-інформаційних потоках. З огляду на таку ситуацію, МОН України і НАН України розпочали консультації з вищим керівництвом компанії Elsevier щодо серйозного збільшення номенклатури українських видань у індоксі Scopus, і деякі домовленості з цього питання були досягнуті [1]. Означені процеси спричинили серйозне зростання інтересу суб'єктів вітчизняної науково-видавничої діяльності до включення їх видань до індоксів WoS і Scopus. Отже, спробуємо розібратись і охарактеризувати критерії, за якими проводиться відбір видань для індексації на цих двох наукометричних платформах.

Корпорація Thomson Reuters декларує жорсткі підходи до відбору джерел для індексації у базах даних WoS, прагнучи збирати лише ті видання, які входять до «ядра» наукових комунікацій. Так, щороку фахівцями Thomson Reuters оцінюється більше 2 тис. назв наукових часописів і лише 10–12 % з них включаються до одного з продуктів компанії [13]. Глобальний реєстр усіх періодичних видань, які проіндексовані у науково-інформаційних базах даних Thomson Reuters, має назву Master Journal List (MJL). Він також відомий як «філадельфійський список». До цього реєстру входять усі видання, що індексуються у базах даних WoS (фізико-технічна та медико-біологічна база даних Science Citation Index Expanded, база даних з соціальних наук Social Sciences Citation Index та база даних з мистецтвознавства та гуманітаристики Arts & Humanities Citation Index), а також видання, які індексуються лише в галузевих реферативних ба-

зах даних Thomson Reuters. Таким чином, наявність видання у MJL не завжди означає, що воно індексувалося у минулому або індексується нині у базах наукометричної платформи WoS.

Рішення про зміни у MJL приймаються з частотою раз на два тижні. Експертизу видань проводять інформаційні спеціалісти Thomson Reuters з відповідною фаховою освітою. Для того, щоб нова назва видання була розглянута на включення до «філадельфійського списку», видавець повинен надіслати до Thomson Reuters її електронні або друковані примірники (формально це може робити будь-який учений, але на практиці запити надсилають видавці). Вимагаються примірники як мінімум трьох найновіших випусків видання; архівні примірники не розглядаються. Разом з першим примірником видавець має надіслати базову інформацію про часопис (повна назва, ISSN, адреса редакції), а також коротку характеристику його значущості та унікальності з-поміж інших видань подібної тематики. Для надсилання електронних видань на сайті Thomson Reuters наявна відповідна онлайн форма, примірники друкованих видань надсилаються звичайною поштою по мірі виходу у світ нових випусків. Процедура оцінювання розпочинається експертами Thomson Reuters після отримання ними першого поточного примірника видання, а рішення приймається після розгляду третього примірника. Видання, відхилені фахівцями Thomson Reuters, можуть надсилатися для повторного розгляду на включення до MJL не раніше ніж через 2 роки після прийняття останнього негативного рішення. Проведення повторної експертизи видань є звичайною практикою Thomson Reuters, підставою для її ініціювання можуть бути будь-які серйозні зміни у політиці видання: початок публікації англійських версій журналу, серйозний перегляд його проблематики, зміна видавця, започаткування онлайн-версії видання тощо. Видання, які вже входять до індексів Web of Knowledge, також час від часу проходять процедуру повторного розгляду експертами Thomson Reuters на предмет підтвердження їх високого наукового рівня.

Незалежно від галузі знання застосовуються єдині критерії оцінювання видань, хоча для видань з соціальних і гуманітарних наук існує практика поблажливого ставлення під час аналізу цитованості (див. нижче). Крім того, Thomson Reuters декларує єдині підходи до оцінювання видань, незважаючи на їх формат та бізнес-моделі розповсюдження. Тобто формально видання відкритого доступу проходять експертизу на включення до

«філадельфійського списку» на загальних підставах [9]. Проте, політика відкритого доступу підтримується Thomson Reuters. Це стосується не лише журналів відкритого доступу, але й комерційних часописів, які дозволяють вченим депонування статей у сховищах відкритого доступу. Дослідження Thomson Reuters традиційно виявляють ефективність відкритого доступу як засобу підвищення цитованості статей та імпаکت-факторів журналів [9]. Так чи інакше, але у індексах WoS послідовно зростає частка журналів, які практикують одну з форм відкритого доступу.

Перелік критеріїв оцінювання видань експертами Thomson Reuters доволі довгий. Деякі базові вимоги були сформульовані ще у 1960-ті рр. як складові політики відбору джерел для покажчика Science Citation Index і залишалися незмінними протягом десятиліть. Інші розроблені відносно недавно, у контексті віртуалізації науково-інформаційної діяльності та появи онлайн-видавничих і бібліотечних платформ. У найбільш загальному вигляді, всі критерії поділяються на кількісні та якісні; рішення приймається на основі комплексного аналізу всієї сукупності критеріїв, яким має відповідати видання. Означені критерії умовно можна поділити на чотири великі групи: відповідність видання базовим стандартам науково-видавничої сфери, унікальність спеціалізації видання, аналіз рівня міжнародного визнання, оцінка показників його цитованості.

Серед формальних критеріїв особлива увага приділяється періодичності виходу видання. Щоб не бути відхиленим вже на початковому етапі експертизи, видання має жорстко дотримуватися заявленого графіка виходу нових випусків. Для фахівців Thomson Reuters це критерій першорядної ваги [13]. Своєчасність виходу нових випусків вказує на те, що видання завжди має у своєму портфелі резерв авторських рукописів, а отже науковий рівень опублікованих статей залишатиметься високим. Тому видавці, якщо вони хочуть потрапити до індексів Web of Knowledge, мають бути максимально педантичними у питаннях регулярності випуску та оперативності розсилання нових номерів свого видання, щоб дата надходження випуску до Thomson Reuters якомога менше відрізнялася від дати, зазначеної на обкладинці. Якщо ж йдеться про електронні видання (е-журнали), то оцінюється регулярність фактичної появи їх нових випусків на веб-сайті. Проте, для е-журналів, які не практикують збирання статей у номери, а публікують їх по мірі надходження та редакційного опрацювання, застосовується інший підхід: у

цьому випадку Thomson Reuters упродовж кількох місяців спостерігає за регулярністю появи нових статей на сайті видавця і на цій основі робить необхідні висновки.

Оцінюється також відповідність часопису чинним міжнародним видавничим стандартам та рекомендаціям. Серед критеріїв цієї групи, варто назвати наявність у видання номерів ISSN (друкованого/онлайнного), точність та інформативність назви журналу, назв статей, лаконічність та інформативність анотацій, вичерпність бібліографічних описів у списках пристатейної бібліографії статей, наявність контактних даних усіх співавторів кожної опублікованої статті. Серйозна увага звертається на контроль видавця за якістю статей, що публікуються. Вітається прозорість стандартів рецензування рукописів статей, ретельність у підготовці джерельної бази досліджень та списків пристатейної бібліографії. Крім того, позитивно оцінюється наявність у статтях відомостей про джерела фінансування досліджень авторів.

Політика Thomson Reuters фокусується на відборі англomовних періодичних видань, проте у особливих випадках та при наявності в кожній опублікованій статті розгорнутої бібліографічної інформації англійською мовою, може бути прийняте рішення про включення до MJL неанглomовного видання. При цьому, оскільки WoS є наукометричною платформою, необхідною передумовою включення неанглomовного видання є наявність транслітерованих або перекладених англійською списків пристатейної бібліографії статей. Проте, в будь-якому випадку, неанглomовні видання традиційно включаються до індексів WoS на правах винятків з загального правила: «На цьому етапі історії англійська є універсальною мовою науки... Очевидно, що журнали, найбільш важливі для міжнародної наукової спільноти, друкуватимуть повні тексти англійською. Це особливо справедливо для природничих наук» [13]. Проте, до соціогуманітарних видань експерти Thomson Reuters ставляться більш поблажливо. Якщо видання має високу значущість регіонального рівня, особливо якщо воно спеціалізується на унікальній вузькій проблематиці мистецтвознавства чи гуманітаристики (наприклад, літературознавство або філологія), вимога англomовності повних текстів не висувається.

Застосовується також низка специфічних формальних критеріїв оцінки електронних наукових видань. Вони спрямовані проти видавців, які практикують публікацію на веб-сайтах повних текстів статей без належного видавничого оформлення

(без повних заголовків статей, колонтитулів з інформацією про періодичне видання та пагінації сторінок тощо). Всі файли повних текстів статей повинні оформлятися таким чином, щоб читачеві було легко безпосередньо з них встановити всі необхідні вихідні дані: назву журналу, рік публікації, номер/випуск, назву статті, імена та адреси авторів, номери сторінок та/або номер статті у випуску. Кожний випуск видання повинен включати окрему сторінку змісту, на якій мають вказуватися внутрішні ідентифікатори статей (номер стартової сторінки або номер статті у випуску). В межах томів і випусків кожна окрема стаття повинна мати власний унікальний ідентифікатор: номери сторінок та/або номер статті у випуску. Якщо видання застосовує паралельну внутрішню ідентифікацію статей у випусках і за номерами статей, і за пагінацією сторінок, при оформленні файлу з повним текстом статті ці номери обов'язково мають подаватися окремо, щоб їх не можна було сплутати. Крім того, якщо у виданні паралельно застосовуються і внутрішні ідентифікатори статей у випусках (номери статей), і глобальні ідентифікатори DOI, то ці ідентифікатори мають бути різними. Статті видання повинні мати власні унікальні цифрові ідентифікатори (DOI, PII, унікальні номери статей тощо). Все це потрібно для забезпечення глобальної безпомилковості обліку та коректної навігації в електронному середовищі. Фахівцями Thomson Reuters вітається також практика подання унікальних ідентифікаторів процитованих статей у списках пристатейної бібліографії; це значно спрощує алгоритми виявлення помилок індексування та підрахунку цитованості у WoS.

Видавцям електронних журналів Thomson Reuters також рекомендує створювати інструкції щодо правильного цитування їхнього видання. Такі інструкції мають включати рекомендацію щодо канонічної абрєвіатури видання (з тим, щоб учені уникали акронімів, які можуть бути неоднозначно інтерпретовані). Також видавець має бути заінтересованим у тому, щоб, цитуючи електронні версії статей його видання, автори завжди вказували рік, том, випуск та номери сторінок/статей у випусках. Це доволі актуальна проблема, оскільки у сучасному науково-інформаційному просторі існують непоодинокі випадки некоректного цитування статей з електронних журналів. Учені, працюючи у веб-середовищі, знаходять статті через пошукові системи Інтернету і цитують їх саме як веб-сторінки, а не як статті з наукових часописів (тобто вказують у пристатейній бібліографії адреси URL статей, на-

томість не вказують вихідні відомості журналів). Така практика серйозно спотворює показники цитування видань і створює серйозні проблеми для розвитку наукометричних платформ.

Як вже зазначалося, Thomson Reuters прагне індексувати лише ті видання, що входять до так званого «ядра» світових наукових комунікацій. Зрозуміло, це «ядро» не є статичним, воно трансформується по мірі розвитку різних галузей науки та прогресу наукових шкіл світу. Таким чином, оцінюючи нові назви видань для включення до MJL, фахівці Thomson Reuters, насамперед, націлені на пошук журналів, що висвітлюють унікальні теми, оригінальні підходи, тих, що спеціалізуються на розробленні проблематики нових наукових дисциплін чи недостатньо охоплені існуючими індексами Web of Knowledge. Оскільки саме «ядро» динамічно розвивається, експерти Thomson Reuters також працюють над пошуком у індексах власних продуктів тих видань, проблематика яких вже не відповідає актуальним завданням світової науки.

Велике значення має рівень міжнародного визнання видання, його популярність у світових наукових колах. Щоб зробити необхідні висновки, експерти Thomson Reuters аналізують географію авторів, які публікуються у виданні, склад редакційних рад та редколегій часописів. Ці критерії оцінки застосовуються до всіх видань, що проходять експертизу Thomson Reuters, але першочергове значення вони мають для тих журналів, проблематика яких розрахована на міжнародну аудиторію. Натомість для регіональних наукових видань акцент робиться на унікальності змісту опублікованих статей. Позитивно оцінюються ті з них, котрі публікують важливий оригінальний зміст, що значно доповнює і збагачує покриття певної галузі профільними міжнародними журналами. При цьому всі регіональні видання повинні задовольняти вказані вище вимоги щодо англійської розгорнутої бібліографічної інформації та публікувати транслітеровані або перекладені списки пристатейної бібліографії статей.

Розглянуті вище критерії, загалом, є традиційними при відборі видань для індексування у провідних світових універсальних та галузевих реферативних базах даних. Але WoS є, перш за все, наукометричною платформою, тому експерти Thomson Reuters приділяють серйозну увагу аналізу цитованості видань, що індексуються у їхніх продуктах. Інструментом проведення аналізу цитованості, зрозуміло, є платформа WoS.

Існує два основні рівні аналізу цитованості видання. На першому з них з'ясовується цитованість

самого видання, що аналізується. З аналізом цитованості тих видань, які вже індексуються у WoS, напевно, все зрозуміло; під час підготовки річних звітів JCR аналізується динаміка цитованості цих видань, розраховуються і публікуються імпаکت-фактори для кожного з них. Тому дамо додаткові пояснення щодо алгоритму аналізу цитованості тих видань, які лише пропонуються для включення до MJL. Автоматизовані засоби наукометричного апарату WoS орієнтовані на підрахунок взаємної цитованості видань, які індексуються у базах даних цієї платформи. Але, оскільки всі видання індексуються разом з повними списками пристатейної бібліографії, можливим стає підрахунок «латентної» цитованості тих видань, які поки не входять до індексів WoS. Тобто можна підрахувати загальну кількість згадувань певного видання у списках пристатейної бібліографії всіх статей, проіндексованих у базах Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index, Arts & Humanities Citation Index та/або Conference Proceedings Citation Index, і на цій основі зробити висновок про те, якими б були індекси цитування видання (без самоцитування), якби воно вже індексувалося у WoS. Зрозуміло, якщо ускладнити даний алгоритм, можна отримати показники «латентної» цитованості видання, обмежені за хронологічною або тематичною ознаками.

Таким чином, фахівці Thomson Reuters, опрацьовуючи відсутні у MJL видання, аналізують показники їх «латентної» цитованості і вираховують прогнозовані індекси цитування та імпакт-фактори. Отримані в ході аналізу дані розглядаються в контексті галузі знання та проблематики видання. Для вузькопрофільних наукових часописів показники цитованості традиційно є дещо нижчими, ніж у видань із широкою проблематикою. У інтенсивних галузях знання (наприклад, у більшості наук про життя) статті, як правило, «набирають цитованість» швидше, ніж у фізико-математичних або хімічних науках. Все це враховується експертами Thomson Reuters.

Особливостями вирізняються підходи до аналізу цитованості видань соціогуманітарної проблематики. Журнали з соціальних наук оцінюються з урахуванням загального невисокого рівня цитованості робіт з цієї галузі знання. Крім того, низькі показники цитованості статей у соціальних науках можуть компенсуватися високим рівнем їхньої значущості на регіональному рівні. Ще більш м'якими є підходи до аналізу цитованості спеціалізованих видань з мистецтвознавства та гуманітаристики. Зокрема, відомо, що для деяких дисциплін гуманітарного комплексу основу дже-

рельної бази традиційно становлять не журнальні статті, а монографії, архівні документи, літературні твори тощо. Тому фахівці Thomson Reuters традиційно доволі обережні у висновках щодо значущості гуманітарного видання, зроблених на основі аналізу показників його цитованості.

Наступним рівнем аналізу цитованості є вивчення наукометричних показників авторів, що публікуються у виданні. Такому аналізу особлива увага приділяється у випадках оцінки нових назв видань, які не мають поважного стажу існування у науково-інформаційному просторі, а отже, не можуть бути адекватно оцінені на першому рівні аналізу цитованості.

Під час аналізу цитованості видань беруться до уваги показники їхньої самоцитованості, тобто відсотки від загальної кількості цитувань, які забезпечуються посиланнями в межах різних статей одного періодичного видання. Сама по собі практика самоцитованості видань не є чимось негативним, оскільки цілком закономірно, що автори статей читають і цитують ті видання, в яких вони публікуються (у т. ч. свої власні). Але важливо, щоб відсоток самоцитовань не спотворював загальної картини щодо справжньої значущості видання в очах світової наукової спільноти. Для поважних наукових журналів, найбільш авторитетних у своїй галузі знання, характерні низькі відсотки самоцитованості (за рахунок високої «зовнішньої» цитованості). Більшість видань, які індексуються у WoS, мають показники самоцитованості не вище 20 % (тобто співвідношення між кількістю «зовнішніх» і «внутрішніх» цитувань не менше ніж 4 до 1). Якщо під час підготовки чергового річного звіту JCR у видання виявляється показник самоцитованості істотно вищий цього рівня, фахівці Thomson Reuters мають підставу для проведення експертизи щодо доречності цитат у статтях і, у разі виявлення недоречних самоцитовань, можуть виключити видання з індексів WoS [13].

Ми розглянули загальні критерії, на які звертають увагу фахівці Thomson Reuters під час проведення експертизи видань. Проте, в останні роки, з втратою WoS монополії на ринку наукометричних засобів, у політиці Thomson Reuters з'явилися нові акценти. Протягом десятиліть в академічному середовищі існувало чітке розмежування видань на ті, що мають імпаکت-фактори (тобто індексуються WoS), і на ті, що не мають «коефіцієнта впливу на світовий науковий прогрес». Раніше Thomson Reuters (тоді ще ISI) міг бути дуже жорстким у відборі видань до власних індексів. Але перші кілька років конкурентного співіснування WoS і Scopus змінили ситу-

ацію. Корпорація Elsevier звернула увагу академічної спільноти на недостатнє покриття регіональної науки індексами WoS і запропонувала Scopus, зокрема як інструмент усунення цієї дискримінації. Сьогодні Thomson Reuters включився у нав'язану новим конкурентом боротьбу за регіональні науково-інформаційні ринки. Поточний стратегічний напрям розвитку платформи WoS – серйозне зростання кількості у її індексах номенклатури якісних регіональних наукових журналів [12]. При цьому компанія Thomson Reuters абсолютно не заінтересована жертвувати якісними критеріями відбору (це головний акцент її конкурентної стратегії), але щодо критерію обов'язковості англійської мови повних текстів робляться дедалі більші поступки. Розглянемо політику індексації видань у Scopus, а потім детальніше зупинимося на проблематиці відбору регіональних часописів до індексів обох наукометричних платформ.

Політика індексації видань у базі даних SciVerse Scopus багато в чому нагадує відповідну політику WoS, хоча має і низку серйозних відмінностей. Корпорація Elsevier прагне зробити Scopus найбільш вичерпним у світі джерелом достовірних наукометричних даних, тому приділяє велику увагу питанням постійного розширення номенклатури видань у індексі власного продукту. Щорічно майже 2 тис. назв наукових часописів пропонується для індексації у Scopus і 50 % з них проходять відбір [2]. Зрозуміло, це не означає, що Elsevier заінтересований пропускати до індексів Scopus відверто слабкі видання; під час експертизи застосовуються доволі жорсткі критерії, але акценти відбору є дещо іншими, ніж у Thomson Reuters.

Питаннями індексування видань у базі даних Scopus займаються спеціальний підрозділ Elsevier, який готує видання до експертизи, та Міжнародна експертно-консультаційна рада CSAB, що відповідає за експертизу видань та прийняття відповідних рішень. До складу CSAB входить близько 40 учених, бібліотекарів, які репрезентують основні науково-інформаційні сегменти, потужні академічні установи і об'єднання світу. Крім відбору видань, до компетенції цієї ради входять питання вироблення довготермінових стратегій та пріоритетів розвитку SciVerse Scopus, покращення функціональності продукту, прийняття нових технологічних стандартів, розвитку співробітництва з суб'єктами академічного процесу тощо. Утворення незалежної міжнародної ради, яка опікується питаннями відбору видань та розвитку платформи, – новаторський конкурентний хід Elsevier; Scopus

позиціонується як продукт, що створюється академічною спільнотою для академічної спільноти. Таким чином, декларується, що індекс Scopus формується не на основі суб'єктивних пріоритетів окремого комерційного видавця, а за результатами незалежних експертних висновків провідних фахівців науково-інформаційної сфери. При цьому остаточні рішення про включення нових назв видань до Scopus можуть приймати не всі члени CSAB, а лише голови 14 галузевих секцій, відповідальних за представлення у Scopus великих науково-інформаційних комплексів [8]. Керівники секцій CSAB можуть приймати рішення самостійно або залучати до експертизи додаткових рецензентів зі специфічним науковим фахом та/або знаннями мови видання, що оцінюється.

У найбільш загальному вигляді, проведення експертизи видання для Scopus нагадує процес редакційного опрацювання рукописів у наукових журналах. При цьому голови галузевих секцій CSAB виконують, так би мовити, функції «відповідальних редакторів» [8]. Вони організують проведення експертизи або проводять її самостійно і власним авторитетом відповідають за прийняті рішення.

Запит на проведення експертизи видання для включення його до бази даних може подати видавець, заінтересований бібліотекар або будь-який учений за допомогою спеціальної форми на інформаційному сайті SciVerse Scopus (залежно від суб'єкта подання запиту перелік полів у формі є різним). Крім того, члени CSAB можуть самостійно визначати видання, які необхідно розглянути для їх включення. Виконання експертизи повністю автоматизоване: запропоновані видання потрапляють на спеціальну веб-орієнтовану платформу SciVerse Scopus Title Evaluation Platform (STEP). Спеціалісти Elsevier проводять первинну підготовку видання до оцінювання (у т. ч. вибирають декілька випадкових повних текстів і завантажують їх на платформу у форматі PDF). Після цього член CSAB (або рецензент, призначений головою відповідної секції CSAB), заходить на платформу STEP, за особливим алгоритмом оцінює різні аспекти видання і подає результати експертизи. Запити обробляються в робочому порядку по мірі їх накопичення, а рішення про включення нових назв видань до індексу Scopus (як і виключення назв видань, котрі перестали відповідати вимогам) приймаються щорічно. Кінцевий термін подання запитів на включення нових назв видань до Scopus для індексації у наступному році – 1 вересня [2]. У разі позитивної експер-

тизи, представники Elsevier контактують з видавцем і оформляють передплату електронної або друкованої версії нового видання. Пріоритетною є онлайн передплата; станом на середину 2010 р. 80 % змісту фахівці Elsevier отримують у електронній формі (завдяки угодам з видавцями або безпосередньо з сайтів журналів відкритого доступу) [10]. Реферативні записи статей нового видання з'являються у Scopus на початку року наступного після прийняття запиту на включення (тобто індексація завжди розпочинається з початку року). Після того, як на платформі буде проіндексована значна кількість статей нового видання, його назва також включається до списку назв, що індексуються Scopus (це важливий момент, оскільки часто користувачі вважають Scopus Title List вичерпним; насправді до цього списку входять лише ті видання, які мають значну кількість статей, проіндексованих на платформі) [10].

Щоб отримати інформацію, необхідну для проведення експертизи, фахівці CSAB використовують дані про видання з запиту на включення, матеріали англomовного сайту журналу, додаткові відомості, що надійшли від прямих контактів з видавцем та дані міжнародного каталогу періодичних видань Ulrich's Periodicals Directory⁴ [2]. Стосовно останнього зауважимо, що відсутність інформації про видання у Ulrich's Periodicals Directory сама по собі негативно його характеризує в очах експертів CSAB, адже засвідчує, що видавець не приділяє належної уваги міжнародному рівню власного часопису і не розраховує на передплату науковими бібліотеками світу (цей каталог містить інформацію про 300 тис. назв періодичних видань, у т. ч. про 27 тис. назв наукових журналів, і завдяки своїй вичерпності в усьому світі вважається одним з ключових інструментів бібліотечного комплектування).

Як і у випадку з WoS, критеріїв оцінювання видань тут багато і розглядаються вони у комплексі. Щоб потрапити до індексів Scopus, видання має відповідати формальним критеріям відбору, мати власну «нішу», демонструвати високий науковий рівень публікацій і авторитет вчених у світі. При цьому процедура експертизи побудована таким чином, що видання формально не може бути відхилене через невідповідність лише одному з критеріїв або навіть кільком критеріям з однієї групи. В анкеті експерта CSAB важливість критеріїв вимірюється відсотками; за відповідність кожному критерію експерт нараховує виданню ба-

⁴ <http://www.ulrichsweb.com/ulrichsweb/>.

ли («відсотки відповідності»), кожна група критеріїв має обмеження граничних відсотків, які експерт може нарахувати виданню. Всього в анкеті 16 критеріїв, вони розподілені по 5 групах:

Політика журналу (35 %):

- переконливість концепції видання (7 %, макс. бал 4);
- географія членів редколегії (4,375 %, макс. бал 3);
- географія авторів (4,375 %, макс. бал 3);
- наявність латинізованих списків пристатейної бібліографії (5,25 %, макс. бал 3);
- наявність англійських анотацій статей (7 %, 1 бал);
- рівень рецензування (7 %, макс. бал 3).

Зміст (20 %):

- внесок у науку (6 %, макс. бал 3);
- інформативність анотацій (6 %, макс. бал 4);
- відповідність змісту статей проблематиці видання (2 %, макс. бал 3);
- читабельність тексту (6 %, макс. бал 3).

Цитованість (25 %):

- цитованість статей видання у SciVerse Scopus (12,5 %, макс. бал 2);
- цитованість членів редколегії у SciVerse Scopus (12,5 %, макс. бал 2).

Регулярність (10 %, макс. бал 2).

Доступність онлайн (10 %):

- наявність онлайн-версії змісту (4 %, макс. бал 1);
- наявність англійської версії головної сторінки (4 %, макс. бал 2);
- якість головної сторінки (2 %, макс. бал 4).

Залежно від кількості нарахованих виданню «відсотків відповідності», воно автоматично отримує на платформі STER оцінку за 10-бальною шкалою (тобто 10 % = 1 бал підсумкової оцінки). Ця оцінка визначає рекомендацію для експерта: 0,0–5,9 – «відхилити назву»; 6,0–7,9 – «неоднозначна ситуація»; 8,0–10,0 – «прийняти назву».

Тут потрібно зауважити, що оцінка визначає лише рекомендацію, а не остаточне рішення рецензента. В анкеті вказані лише ті аспекти оцінювання, на які обов'язково має звернути увагу експерт. Анкета не охоплює весь спектр критеріїв, яким має відповідати видання [8]. Крім того, експертизу може проводити призначений для цього рецензент, але остаточне рішення в будь-якому разі приймає голова відповідної галузевої секції CSAB, у якого може бути власна думка щодо необхідності у Scopus нового видання тієї чи іншої проблематики.

Платформа STER дає змогу рецензенту прийняти

одне з чотирьох рішень: «безумовна відмова» (журнал визнається настільки поганим, що він відхиляється без можливості перегляду цього рішення в майбутньому); «умовна відмова» (експерт вказує напрями покращення видання і встановлює термін, упродовж якого йому слід попрацювати над удосконаленням, щоб мати право на повторну експертизу CSAB); «умовне прийняття» (експерт пропонує включити видання до індексу Scopus, але вказує напрями вдосконалення і призначає дату повторної експертизи); «безумовне прийняття» (прийняття видання на постійній основі без жодних додаткових вимог). Ще раз наголосимо, рішення рецензента не завжди є остаточним. Перед тим, як бути розісланим видавцю, заявнику, співробітникам Elsevier, воно може зазнати корекції з боку голови галузевої секції CSAB.

Згідно з вимогами Scopus, періодичне видання має публікуватися з регулярністю не менш, ніж 1 раз на рік. Як і у випадку WoS, цінується дотримання видавцем заявленого графіка виходу нових випусків. Видання, що не мають стабільного графіка виходу у світ, під час експертизи CSAB майже завжди відхиляються [2].

Оцінюючи політику видання, експерти CSAB приділяють серйозну увагу нормам контролю з боку видавця за якістю матеріалів, що публікуються. Знов-таки, позитивно вважається прозорість стандартів рецензування рукописів та уважність редакторів до джерельної бази досліджень і вмісту списків пристатейної бібліографії. Спектр оцінок щодо норм контролю якості має 4 визначені градації (0–3 бали): найвище оцінюються видання, що практикують подвійне «сліпе» рецензування рукописів⁵, мінімальний допустимий рівень норм контролю – редакційне рецензування, тобто експертний відбір рукописів для публікації головним редактором (або іншим членом редколегії) [8]. Виданням також рекомендується чітко та переконливо формулювати власну політику щодо прийнятих стандартів видавничої етики, норм запобігання проявам корупції серед авторів публікацій (боротьба з «цитатними картелями» тощо). Позитивно оцінюється орієнтація політики видавця на норми, прийняті престижними міжнародними об'єднаннями, такими як Комітет з видавничої етики (COPE) та Всесвітня асоціація редакторів медичних журналів (WAME) [3; 4]. Звичай-

⁵ За вимогою Scopus, подвійне «сліпе» рецензування передбачає оцінку рукопису рецензентом без повідомлення йому імені автора. Останній також не повинен знати імені рецензента. Крім того, до рецензування рукописів кожного випуску видання залучається не менше трьох різних рецензентів.

но, для того, щоб експерти CSAB могли зробити необхідні висновки, видавцям варто оприлюднювати на веб-сайті видання всі ключові положення власної політики щодо контролю якості.

Дуже важливою є вимога наявності у видання номера ISSN, оскільки за цими номерами ведеться облік назв видань у Scopus. Винятки можуть бути зроблені для матеріалів конференцій, книжкових серій (від яких натомість вимагається наявність ISBN) або інших специфічних типів видань; для наукових журналів це базова вимога.

Ключова відмінність політики відбору видань до WoS і Scopus – це вимога англійськості повних текстів. Платформа Scopus індексує видання незалежно від мови повних текстів. Так, 21% видань, що входять до індексу Scopus, публікують повні тексти іншою (або також іншою) мовою, крім англійської [10]. При цьому у Scopus так само, як і у WoS, існує вимога наявності у статтях розгорнутої бібліографічної інформації англійською мовою. Наявність англійських анотацій в усіх опублікованих статтях є обов'язковою, але в особливих випадках експертами CSAB можуть робитися винятки для видань, що спеціалізуються на гуманітаристиці або математиці [8]. Але в будь-якому разі видання обов'язково повинно мати латинізовану назву. Для неанглійських видань використання перекладеної назви допускається лише тоді, якщо коли ця назва є офіційною і друкується на обкладинці, в інших випадках має застосовуватися транслітерована назва. Потрібно сказати також про вимогу щодо наявності англійської версії веб-сайта видання (принаймні головної сторінки). Під час експертизи оцінюється якість англійської мови на сайті та у рефератах статей. Крім того, незалежно від мовної політики видання, експерти CSAB оцінюють літературність та науковість мови повних текстів (при потребі члени CSAB залучають до експертизи рецензентів, котрі володіють мовою видання).

До числа базових належить також вимога наявності у видання власного веб-сайта з англійськими версіями тих сторінок, які необхідні науковцям для отримання загального уявлення про часопис. Завжди оцінюється якість головної сторінки сайту – «обличчя» видання у веб-середовищі – та якість (логічність і інтуїтивність) навігаційного апарату. Потрібно зауважити, що власними сайтами видань не вважаються їх сторінки у базах даних агрегаторів (EBSCOhost, ProQuest, eLibrary.ru тощо). Наявність видання на таких сайтах також оцінюється позитивно (у контексті оцінки рівня його авторитету серед науковців), але не замінює власний веб-

сайт [2]. Сайт видання повинен повністю розкривати його зміст, хоча б на рівні рефератів публікацій. Наявність повних текстів статей не є обов'язковою вимогою, але це бажано для забезпечення можливостей навігації між сторінками рефератів у Scopus та повними текстами статей (функція «View at Publisher»). Якщо видання публікує на власному сайті повні тексти статей, моделі доступу до цього змісту можуть бути різними (авторизований доступ для передплатників або вільний доступ). Станом на 2010 р. приблизно 7 % назв видань Scopus є журналами відкритого доступу, цей відсоток відповідає загальній частці цього типу часописів у світовому науково-інформаційному потоці.

Видання, щоб потрапити до індексів Scopus, повинно заповнювати певну лауну в покритті цієї бази даних, мати власну специфіку та аудиторію науковців. Для CSAB і Elsevier це дуже принципові критерії відбору, оскільки важливо, щоб Scopus був репрезентативним джерелом незалежно від наукових напрямів та регіональної специфіки. Занадто молоді видання не вітаються експертами CSAB; журнали, які пропонуються до включення у Scopus у рік свого заснування, майже завжди відхиляються [2]. Рекомендується, щоб на час подання запиту журнал вже виходив у світ принаймні два роки. Крім того, рідко проходять експертизу ті видання, які спеціалізуються на проблематиці, добре розкритій у індексах Scopus [2]. В основному, але не завжди, відхиляються, запити на індексацію у базі даних галузевих видань, що не відповідають критеріям відбору за типом документів та запити на індексацію журналів, котрі були включені до Scopus, але у подальшому виключені з індексу [2]. З іншого боку, якщо видання має власну унікальну «нішу» і спеціалізується на проблематиці, недостатньо розкритій у Scopus, ставлення до нього експертів буває дуже полюбленим. Таке видання може бути включене до індексу Scopus навіть за умови невідповідності низці інших критеріїв відбору.

Крім оцінки видань за формальними критеріями та напрямами задекларованої політики, експерти CSAB також звертають увагу на зміст опублікованих матеріалів. Аналізується декілька статей видання, заздалегідь завантажених на платформу STEP технічними працівниками Elsevier. При цьому важливо, щоб статті були викладені науковою мовою, відповідали проблематиці, задекларованій часописом, та мали наукову новизну. Крім того, оцінюється змістовність, інформативність анотацій у контексті фактичного змісту статей і отриманих вченими наукових результатів, а також

рівень оформлення публікацій (зокрема, якість графіків та інших ілюстративних матеріалів).

Міжнародний авторитет часописів оцінюється експертами CSAB комплексно: перевіряється географія авторів та членів редколегій, наявність видання у фондах бібліотек світу, номенклатура реферативних баз даних, у яких воно індексується. Під час аналізу географії передбачений широкий спектр градацій оцінок для видань, що публікують автори (мають членів редколегій) переважно з однієї установи, одного міста, однієї держави, одного регіону, одного або кількох континентів. Звичайно, для журналів з різною науковою проблематикою широта географії має різне значення. Особливо значущим цей показник є для тих видань, котрі розраховані на міжнародну аудиторію; для регіональних часописів нормальним є склад редколегії з 1–2 представниками з інших країн або навіть її національний склад (представники з різних установ/міст однієї держави). Те ж саме стосується і авторів, що публікуються у виданні. Вітається різноманітність місць їхньої роботи, представництво різних (відомчих, географічних) наукових шкіл. Загалом, важливо, щоб різноманітність місць роботи членів редколегії та авторів відповідала загальній концепції видання та адекватно відображала задекларовану часописом аудиторію науковців.

Інструментом перевірки наявності видання у фондах бібліотек світу є всесвітній федеративний бібліотечний каталог OCLC WorldCat⁶ [2]. Цей ресурс забезпечує засоби для паралельного пошуку видань у каталогах більш ніж 10 тис. бібліотек світу. Оскільки за сучасними нормами у провідних бібліотеках каталогізацію проходять не лише передплатні періодичні видання, але й профільні наукові журнали відкритого доступу, дані WorldCat є достатньо репрезентативними в аспекті відображення рівня значущості видань для академічних установ світу. Проте, книгозбірні держав СНД поки що слабо представлені у WorldCat і у найближчому майбутньому ситуація навряд чи істотно зміниться. Таким чином, виробляючи стратегію розповсюдження власних видань, видавцям є сенс орієнтуватися на бібліотеки далекого зарубіжжя.

Позитивно впливає на оцінку міжнародного авторитету видання його наявність у індексах WoS, а також інших престижних баз даних інформаційних агрегаторів. Серед міжнародних галузевих реферативних баз даних особлива увага приділяється продуктам Elsevier (EMBASE, EMcare, Compendex, EnCompassLIT, GeoBase). Крім того, має значення

індексація часопису регіональними агрегаторами, зокрема, серед продуктів держав СНД беруться до уваги такі джерела, як реферативний журнал ВІНТІ, Російський індекс наукового цитування (бібліотека eLibrary.ru) тощо. Загалом, подаючи запити на експертизу журналів для Scopus, видавці заінтересовані вказувати якомога більшу кількість реферативних та повнотекстових ресурсів, у яких індексуються їх видання. В будь-якому разі, якщо журнал був відібраний до індексу певного науково-інформаційного продукту, це позитивно характеризує його значущість для тієї чи іншої аудиторії вчених.

Розглядаючи політику відбору видань до Scopus, варто окремо зупинитися на особливій частині індексу цієї бази даних – «джерелах з Medline». База даних Medline Національної медичної бібліотеки США – найповніше у світі джерело реферативної інформації у галузі медицини та суміжних наукових напрямів. Індеси Medline створені на базі змісту показників Index Medicus, Index to Dental Literature та International Nursing Index, ними охоплюється більш ніж три чверті назв всієї світової медичної періодики. Сама база даних безкоштовна і доступна для вільного використання через публічну платформу PubMed Національної медичної бібліотеки США. Але потужні науково-інформаційні агрегатори (EBSCO, Ovid та ін.) пропонують доступ до Medline і через власні комерційні технологічні платформи. Зокрема, Thomson Reuters пропонує доступ до Medline через платформу Web of Knowledge (як компонент, окремий від WoS). Натомість Elsevier пропонує Medline у складі SciVerse Scopus (тобто 100 % змісту Medline наявні в індексі Scopus). Таким чином, якщо нова назва видання входить до індексу Medline, вона автоматично потрапляє і до індексу Scopus як «джерело з Medline» (відповідно, якщо така назва виключається з Medline, вона автоматично виключається із Scopus). Всю реферативну інформацію стосовно статей «джерел з Medline» фахівці Elsevier отримують автоматизовано (тобто ці джерела реферуються фахівцями Національної медичної бібліотеки США за їх стандартами). Головним при цьому є те, що «джерела з Medline» індексуються без списків пристатейної бібліографії, тобто посилання з таких статей не враховуються наукометричним апаратом Scopus. Деякі назви так і залишаються «джерелами з Medline», проте у більшості випадків (4150 назв з 5000) Elsevier звертається до видавця і укладає з ним угоду, щоб досягти повноцінного входження назви до індексу Scopus. При цьому для повноцінної індексації у Scopus «джерело з Medline» має пройти традиційну проце-

⁶ <http://www.worldcat.org/>.

дуру експертизи CSAB. Станом на 2011 р. серед українських наукових журналів 5 назв індексуються у Scopus як «джерела з Medline».

Аналіз цитованості під час експертизи Scopus має істотне значення (25 % загальної «відповідності» видання), проте не таке важливе, як під час аналогічного відбору до індексів WoS [8]. Політика Elsevier передбачає відбір не лише тих видань, котрі входять до «ядра» наукових комунікацій і здатні регулярно збирати велику кількість цитувань з видань по всьому світу, але й тих, що цитуються нижче середнього по галузі рівня. Аналіз цитованості експерти CSAB проводять у два етапи. Підраховується «латентна» цитованість у Scopus самого видання та цитованість членів редколегії видання (головного редактора та двох випадково вибраних членів). Під час аналізу доробку членів редколегії, враховуються три наукометричні показники Scopus: кількість публікацій, загальний індекс цитування вченого, індекс Гірша.

Розглянутий перелік критеріїв оцінювання видань для Scopus не є вичерпним. Остаточне рішення приймається головою галузевої секції CSAB на основі його особистої думки щодо важливості кожного з критеріїв у конкретному випадку і доцільності врахування певних додаткових обставин. Так, під час прийняття рішення береться до уваги загальна репутація установи-видавця, кількість поданих запитів на включення видання до Scopus, особливі аспекти політики видання (наприклад, підтримка праць молодих дослідників, наявність повних текстів у відкритому доступі тощо). Насамперед, має значення загальна мета проведення експертизи – знаходження нового джерела, яке здатне органічно увійти до Scopus, збагативши базу даних оригінальною, якісною та важливою для вчених науковою інформацією.

«Ядро» світових наукових комунікацій, що традиційно складається з найпрестижніших журналів, розрахованих на міжнародну аудиторію, в принципі, не дуже динамічно розвивається. Звичайно, галузі науки еволюціонують, змінюються акценти пошуків вчених, а отже на зміну старим назвам вузькоспеціалізованих видань з часом приходять нові, але номенклатура журналів «ядра» у своїй більшості залишається незмінною десятиліттями. Перелік цих видань відомий науковій спільноті. Він становить базис індексів обох універсальних наукометричних платформ: WoS і Scopus. Інша ситуація з регіональними науковими часописами. Попри те, що регіональна наука у багатьох випадках є не менш значущою і прогресивною, ніж міжнародна,

сьогодні наукометричні платформи все ще мають серйозні лакуни у покритті регіональних наукових видань. І ця проблема має стратегічне значення для світової галузі наукометрії.

Для Scopus політика, спрямована на пошук та відбір регіональних часописів, була пріоритетною з часів запуску цієї платформи у 2004 р. Натомість індекси WoS віддавали перевагу включенню до них лише англomовних міжнародних журналів «ядра» наукових комунікацій. Фактично, протягом десятиліть регіональні науково-інформаційні ринки взагалі мало інтересували Thomson Reuters. Традиційно ключовими клієнтами компанії були найбільші наукові установи Північної Америки і Західної Європи (переважно США і Великої Британії). Проте, у 2006 р. компанія Thomson Reuters переглянула власні підходи і виробила нову стратегію розвитку WoS, спрямовану на інтенсивне нарощування повноти індексів баз даних, зокрема, шляхом включення до них великої кількості назв (неанглomовних) регіональних наукових часописів [12]. Серед іншого, з метою пошуку нових джерел для індексів та закріплення на нових ринках були відкриті представництва Thomson Reuters у Австралії, Бразилії, Індії, Китаї, Німеччині, Південній Кореї, Сингапурі, Тайвані, Франції, Японії. Крім того, стратегія корпорації передбачала також переосмислення політики індексації видань у WoS, оскільки існуюча система критеріїв відбору до «філадельфійського списку» традиційно була розрахована на оцінку саме міжнародних часописів. Заходи Thomson Reuters мали комплексний характер і передбачали пошук упродовж 2007–2009 рр. нових назв видань у галузях соціального та гуманітарного знання, клінічної медицини, сільськогосподарських, біологічних та екологічних наук, фізики, хімії, виробництва, наук про Землю тощо. Другий етап стратегії передбачає проведення ґрунтового аналізу та переоцінки динаміки цитованості журналів з урахуванням введення до індексів WoS значної кількості регіональних часописів. На цій основі мають бути вироблені нові, уточнені, критерії відбору регіональних видань до «філадельфійського списку».

Сьогодні боротьба за регіональні науково-інформаційні ринки має дуже важливе значення для обох наукометричних платформ, і лідерство Elsevier з цих питань вже далеко не таке безумовне, яким воно було 5 років тому. Так, упродовж 2002–2008 рр. представництво журналів Південної Америки у індексах WoS зросло на 154 %, Середнього Сходу і Африки – на 102 %, Азійсько-Тихоокеанського регіону – на 54 %, Європейського Союзу – на 28 %. Серйозно

збільшили присутність власних назв у індексах баз даних платформи такі держави, як Колумбія (700 %), Іран (500 %), Бразилія (205 %), Південна Корея (204 %), Чилі (200 %), Мексика (150 %), Польща (136 %) [5]. Крім того, наприкінці 2007 р. корпорація Thomson Reuters уклала партнерську угоду з Академією наук Китаю і отримала безумовне лідерство на найбільш динамічному науково-інформаційному ринку світу. У складі Web of Knowledge з'явилася нова наукометрична платформа Chinese Science Citation Database з базовим індексом до 1200 журналів і хронологічним покриттям з 1989 р. Таким чином, Thomson Reuters вдалося забезпечити широке індексування китайськомовної науки без шкоди основному наукометричному продукту. Оскільки Chinese Science Citation Database є окремою базою даних, китайськомовні публікації не створюють «пошукового сміття» користувачам WoS, незнайомим з китайською мовою. Проте, обидві наукометричні платформи функціонують на принципах взаємозбагачення, оскільки є складниками єдиного інтегрованого інформаційного середовища Web of Knowledge.

Платформа Scopus також інтенсивно розвивається по шляху покращення покриття регіональних наукових журналів. У 2009 р. до індексу Scopus було додано всі джерела бази даних European Reference Index for Humanities (ERIH) Європейського наукового фонду (приблизно 1500 нових назв журналів з мистецтвознавства і гуманітаристики) [11]. База ERIH є, по суті, покажчиком гуманітарних журналів, визнаних дослідними фондами держав Європи; вона включає видання національними мовами з проблем педагогіки, літературознавства, мистецтвознавства, історії, філософії, культурології тощо; серед назв часописів 60 % становлять видання Європи, Близького Сходу і Африки, 38 % – північно-американські видання та 2 % – видання Азійсько-Тихоокеанського регіону. Загалом, протягом 2009 р. платформа WoS розширила покриття назв соціогуманітарних часописів на 22 %, Scopus – на 39 % [7].

Що характерно, останніми роками спостерігається певна конвергенція політик Thomson Reuters і CSAB/Elsevier. Базові аспекти стратегій як і раніше залишаються незмінними: WoS декларує жорсткий контроль якості, а Scopus прагне «зібрати всю науку світу». Але на практиці номенклатура видань у індексах цих платформ починає тяжіти до «вирівнювання». З кожним роком WoS дедалі більше втрачає конкурентну перевагу глибини індексації та наукометричного апарату; в багатьох інтенсивних галузях знання вже сьогодні хронологічне охоплення Scopus (до 1996 р.) є більш ніж дос-

татнім. Таким чином, для Thomson Reuters стає дедалі актуальнішим завдання збільшення широти індексів. Крім того, високі стандарти відбору джерел до WoS є перевагою цього продукту під час оцінювання міжнародної науки і основних наукових держав світу. Але існує багато регіонів (зокрема, невеликі європейські країни), які мають власний науковий доробок, неадекватно відображений у WoS. Тому фахівці часто критикують Thomson Reuters за «чорно-білий» поділ карти світової науки. Разом з тим і Scopus дедалі більше критикується науковцями провідних держав світу за надмірність його індексів. Зокрема, вчених часто дратують знайдені статті, які вони не здатні прочитати (наприклад, через незнання мови). Така ситуація особливо актуальна в тих випадках, коли дослідник характеризує стан розробленості власної теми, посиляючись на пошукову відповідь Scopus.

Отже, CSAB і Elsevier не зацікавлені знижувати стандарти відбору видань і вводити до Scopus джерела, які для більшості вчених світу стануть «пошуковим сміттям». Обидві науково-інформаційні корпорації шукають баланс розвитку власних наукометричних продуктів; як наслідок, у політиці індексації видань у WoS і SciVerse Scopus стає дедалі більше спільних рис.

Список використаних джерел

1. *Беляєва М.* «Сьогодні той, хто володіє інформацією, володіє світом»: інтерв'ю заступника міністра освіти і науки Максима Стріхи / Марія Беляєва // *Вечірній Київ*. – 2009. – 15 травня. – № 61 (18396). – С. 14.
2. *Кириллова О. В.* О системе включения журналов в БД Scopus : Основные требования и порядок представления [Электронный ресурс] / Ольга Владимировна Кириллова // Elsevier BV. – 2010. – Режим доступа : URL : elsevierscience.ru/info/add-journal-to-scopus/. – Заголовок с экрана. – Дата доступа : 14 апреля 2011 г.
3. *Основи професійної етики редакторів медичних журналів : Заява Всесвітньої асоціації редакторів медичних журналів / Р. Флетчер, С. Бащинский, Ф. Годлі, У. Рейес, И. Чалмерс, Ш. Чен // Морфологія*. – 2007. – Т. 1, № 3. – С. 112–113.
4. *Рекомендації із добросовісної практики наукових публікацій : розроблені Британським Комітетом з етики наукових публікацій // Морфологія*. – 2007. – Т. 1, № 3. – С. 101–105.
5. *Слащева Н. А.* Критерии отбора источников для ресурса Web of Science на платформе Web of Knowledge [Электронный ресурс] / Наталья Анатольевна Слащева; Thomson-Reuters // *Научный журнал в России: Актуальные проблемы и перспективы развития в современных условиях* (Москва, 26–27 февраля 2009 г.). – URL : elibrary.ru/projects/events/conf_vak_rinc/presentations/Slashche

va2.ppt. – Загл. с екрана. – Дата доступу : 27 апреля 2011.

6. *Dess H. M.* Database reviews and reports – Scopus [Electronic Resource] / Howard M. Dess // Issues in Science and Technology Librarianship. – 2006. – N 45. – Access Mode : URL : <http://www.library.ucsb.edu/istl/06-winter/databases4.html>.

7. *Hicks D.* Coverage and overlap of the new social sciences and humanities journal lists / Diana Hicks, Jian Wang // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2011. – Vol. 62, N 2. – P. 284–294. – Access Mode : DOI : 10.1002/asi.21458.

8. *Kähler O.* Combining peer review and metrics to assess journals for inclusion in Scopus / Ove Kähler // Learned Publishing. – 2010. – Vol. 23, N 4. – P. 336–346.

9. *McVeigh M. E.* Open Access Journals in the ISI Citation Databases: Analysis of Impact Factors and Citation Patterns : a citation study from Thomson Scientific [Electronic Resource] / Marie E. McVeigh; Thomson Corporation. – 2004. – 25 p. – Access Mode : URL : science.thomsonreuters.com/m/pdfs/openaccesscitations2.pdf. – Title from Screen. – Date of Access : 27 April 2011.

10. SciVerse Scopus : Content Coverage Guide [Electronic Resource] / Elsevier BV. – 2010. – 24 p. – Access

Mode : URL : www.info.sciverse.com/documents/files/scopus-training/resourcelibrary/pdf/sccg0510.pdf

11. Scopus works with European Science Foundation to expand Arts & Humanities coverage : Press Release from Tuesday, October 6, 2009 [Electronic Resource] / Elsevier BV. – Access Mode : URL : www.info.sciverse.com/scopusnews/scopus-works-european-science-foundation-expand-arts-humanities-coverage.

12. *Testa J.* Regional Content Expansion in Web of Science: Opening Borders to Exploration [Electronic Resource] / James Testa; Thomson Reuters. – Access Mode : URL : thomsonreuters.com/products_services/science/free/essays/regional_content_expansion_wos/ – Title from Screen. – Date of Access : 22 April 2011.

13. *Testa J.* The Thomson Reuters Journal Selection Process [Electronic Resource] / James Testa; Thomson Reuters. – Access Mode : URL : thomsonreuters.com/products_services/science/free/essays/journal_selection_process/. – Title from Screen. – Date of Access : 6 April 2011.

14. *Vieira E. S.* A comparison of Scopus and Web of Science for a typical university / Elizabeth S. Vieira, José A. N. F. Gomes // Scientometrics. – 2009. – Vol. 81, N. 2. – P. 587–600. – Access Mode : DOI : 10.1007/s11192-009-2178-0.

Додаток

Наукові журнали держав світу в індексах Web of Science і Scopus

(активні назви станом на листопад 2010 р.)

№ п/п	Держава	WoS		Scopus		WoS або Scopus	Ulrich's Core
		%	Кількість	%	Кількість	Кількість	%
1	США	36,25	4139	30,19	5668	6827	29,45
2	Велика Британія	20,26	2313	19,87	3729	4428	14,94
3	Нідерланди	7,17	819	10,17	1909	2001	4,73
4	Німеччина	6,36	726	7,36	1381	1553	9,91
5	Китай	1,18	135	2,68	503	555	3,73
6	Франція	2,43	278	2,32	435	544	2,28
7	Японія	2,01	229	2,14	401	488	3,57
8	Італія	1,55	177	1,66	312	353	2,59
9	Швейцарія	1,71	195	1,43	268	332	1,59
10	Іспанія	1,42	162	1,56	293	330	1,69
11	Канада	1,50	169	1,59	299	324	1,77
12	Австралія	1,66	190	1,27	239	320	2,10
13	Індія	0,98	112	1,56	292	312	1,58
14	Польща	1,24	142	1,41	264	293	1,89
15	Бразилія	1,14	130	1,25	235	264	0,79
16	Російська Федерація	1,37	156	1,00	187	248	1,26
17	Туреччина	0,63	72	0,71	134	147	0,30
18	Південна Корея	0,84	96	0,64	120	144	0,29
19	Нова Зеландія	0,33	38	0,58	108	126	0,43
20	Чеська Республіка	0,50	57	0,60	113	120	0,44
...							
47	Фінляндія	0,16	18	0,18	34	37	0,49
48	Україна	0,15	17	0,11	21	33	0,22
49	Болгарія	0,10	11	0,15	28	31	0,21
...							
Всього (102 держави)			11419		18772	19653	

Buzz-маркетинг як інструмент популяризації сучасних бібліотечних послуг: досвід польських бібліотек

Примітки до Додатку: 1. Показчик Ulrich's Core традиційно вважається вичерпним списком всієї академічної періодики світу. Дані подаються для аналізу репрезентативності індексів наукометричних платформ. 2. Дані у таблиці наведено відповідно до відомостей, поданих на наукометричних платформах. Стосовно деяких держав, зокрема, Польщі, Російської Федерації, України як держав-видавців, США, Нідерландів і Німеччини як держав-перевидавців, наявні похибки, пов'язані з двозначністю індексації перевидань журналів (деякі з них

віднесені до держави-видавця, інші – до держави-перевидавця). У стовпчику «WoS або Scopus» наведені дані щодо кількості назв, які у WoS та/або Scopus індексуються як такі, що належать державі (найчастіше WoS подає дані про державу-видавця, Scopus – про державу-перевидавця). З урахуванням усіх англomовних перевидань, фактичні показники по Україні становлять, відповідно: WoS – 18, Scopus – 37, WoS та/або Scopus – 41. У рядку «Всього» наведено дані щодо унікальної кількості назв видань за єдиним обліком ISSN.